

Пуйда Р. Б.*,
кандидат історичних наук,
Івано-Франківський Національний технічний
університет нафти і газу,
Івано-Франківськ, Україна. Puyda@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ В ПОЛЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1938 — 1939 РР.)

Анотація. *Аналізуються основні напрями парламентської діяльності УНДО в історії сейму і сенату Польщі напередодні II світової війни, проаналізовано найрезонансніші законопроекти націонал-демократів, визначено причини провалу нормалізації польсько-українських відносин.*

Ключові слова: УНДО, сейм, сенат, законопроекти, нормалізація.

Аннотация. *Анализируются основные направления парламентской деятельности УНДО в истории сейма и сената Польши в канун II мировой войны, проанализированы*

* Puyda R. B., Ph. D. in history, Associate professor, Ivano-Frankivsk National Technicall University of Oil and Gaz, Ivano-Frankivsk, Ukraine. Puyda@ukr.net

ACTIVITIES OF UKRAINIAN NATIONAL-DEMOCRATIC UNION IN THE HISTORY OF THE POLISH PARLIAMENT (1938 — 1939)

самые резонансные законопроекты национал-демократов, определенно причины провала нормализации польско-украинских отношений.

Ключевые слова: УНДО, сейм, сенат, законопроекты, нормализация.

Abstract. *It is analyzed the main spheres of parliamentary activity of UNDO in the history of Sejm and Senate of Poland before the World War II, analyzed resonant drafts of national democrats, identified reasons of failure of normalization of Polish-Ukrainian relations.*

Keywords: UNDO, seym, senate, bills, normalization.

Постановка проблеми. Упродовж другої половини 1930-х рр. не виконувалися задекларовані польською владою зміни у відносинах із українським національним рухом у рамках політики «нормалізації», що поставило під сумнів доцільність її продовження. Провал політики «нормалізації» призвів до занепаду ролі Українського національно-демократичного об'єднання (далі УНДО) та інших легальних партій, розчарування в парламентаризмі. Політика нормалізації — врегулювання українсько-польських відносин — здійснювана шляхом порозуміння між проводом Українського національно-демократичного об'єднання і польським урядом. Це штовхало українців до значно радикальніших засобів боротьби, привело до зростання популярності націоналістичних організацій. Та незважаючи на те, що націоналізм перебував на піднесенні, а національна демократія занепадала, УНДО й Українська парламентська репрезентація (далі — УПР) залишалися впливовими чинниками суспільно-політичного життя, з якими рахувався польський уряд. Тож аналіз діяльності УПР набуває історичної вагомості з точки зору поширення уявлень про демократичні традиції українського суспільства, реалізація яких набуває особливого значення за сучасні часи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Докладні дослідження суспільно-політичних процесів 1935—1939 рр., спричинених політикою нормалізації у Західній Україні, веде ряд науковців, серед яких у руслі досліджуваної теми заслуговують на увагу праці С. Віднянського [1], О. Зайцева [2], З. Запоровського [3], Л. Зашкільняка [4, 5], В. Комара [6], М. Кучерепа [7, 8], С. Макарчука [9], Б. Хруслова [10, 11], М. Швагуляка [12], М. Шуміла [13] та ін. Утім діяльність УНДО в сеймі і сенаті Другої Речі Посполитої залишається малодослідженою проблемою.

Мета статті — визначити пріоритетні напрями та результати парламентської праці УПР з урахуванням архівних документів, матеріалів польської та української преси, спогадів відомих громадсько-політичних діячів.

Основні результати дослідження. Вибори до польського парламенту 1938 р. для УНДО за своїми результатами були майже ідентичними із 1935 р. — депутатські місця отримали всі узгоджені з урядом кандидати, окрім Сяноцького округу, де, незважаючи на домовленості, поляки «провалили українського кандидата всупереч виборчому компромісові». У голосуванні 7 листопада 1938 р. у Східній Галичині взяли участь 73,7 % населення, на Волині — 74,8 %. Виборчий закон привів до формування безапеляційного слухняного парламенту, що став маріонеткою в руках президента І. Мосціцького. Розклад політичних сил у парламенті Польщі за результатами виборів сформувався не на користь УПР.

Більшість сеймових місць отримали представники Обоз з'єднання народового (далі ОЗОН) — близько 170 (із 208). З огляду на такий стан речей сподіватися на зміну політики сейму щодо українців не було підстав. Відомий громадсько-політичний діяч І. Кедрин констатував: «Годі припускати, що хто-небудь із польських послів стане вносити дисонанс у традицію, що послы урядової більшості узгіднюють свою поведінку з урядовими чинниками та зберігають свободу рухів тільки у другорядних і байдужих для уряду справах». Чільний діяч УНДО вважав найактуальнішим питанням поточного політичного моменту — постановку українського питання у Польській державі [14, с. 2].

Парламентська діяльність для членів УПР після виборів 1938 р. розпочалася з ухвалення бюджету країни на 1939 р. 3 грудня 1938 р. розпочалося його обговорення. У засіданні сейму брав участь прем'єр Польської республіки Ф. Славой-Складовський. Однак поступово обговорення бюджету переросло у дискусію про зовнішньополітичну ситуацію в Європі. Лідер польської парламентської більшості зауважив: «Географічне положення Польщі... викликало постійне змагання сперти державу на два моря. Сьогодні ці тенденції мають прикордонний вияв у нав'язанні і втриманні якнайкращих сусідських взаємин з балтійськими і скандинавськими державами півночі та Румунією на півдні. На думку тих самих тенденцій, спільний кордон з Мадярщиною як наддунайською державою і народом, традиційно з нами заприязненим, відповідає не тільки нашим сентиментам а й інтересам...» [15, с. 1].

У дискусії взяв участь голова УПР В. Мудрий, який підсумував перебіг трирічної політики нормалізації. Промовець зазначив, що основна мета участі українців у нормалізації полягала в тому, щоб «узгіднивши обопільно... українську національну рацію з польською державною рацією, забезпечити українському народові в Річі посполитій повноту життєвих і розвоєвих прав... Здавалося, що найвідповідальніші чинники в державі йдуть на цю концепцію. На жаль, життєва дійсність показала зовсім інша».

Водночас він констатував агресивне ставлення польських націоналістичних елементів до ідеї нормалізації. «Такий стан речей давав незаперечні докази, — підсумував лідер націонал-демократів, — що в Польщі у відношенні до українського народу було й є головне змагання: поборювати все, що українське» [16].

На початку січня 1939 р. у польській пресі з'явилися звістки про підготовку ОЗОНОм нового законопроекту про національні меншини. «Жваві розмови в найповажніших варшавських пресово-політичних колах» українські часописи вважали передчасними, вважаючи, що «самі лише озонові круги мають складу надію перевести свій законопроект...».

Небажання польської сторони шукати шляхів порозуміння з українцями змушували УПР вдатися до радикальних кроків. Виступаючи на бюджетній комісії 12 січня 1939 р., В. Целевич уперше завуальовано заявив про припинення політики нормалізації, назвавши три причини невдачі курсу польсько-українського зближення: 1) вороже ставлення польського місцевого суспільства, польських громадських організацій; 2) дії адміністративної влади всіх ступенів, органів поліції, прикордонної охорони; 3) дії чи радше бездіяльність уряду.

Провину за нереалізацію нормалізації посол переклав на польський уряд, який із 1937 р. продовжив антиукраїнську політику, згодом дії уряду підтримали «вшехлопяки». З ініціативи цієї політичної сили скликано низку віч, на яких ухвалено антиукраїнські резолюції. На хвилі цієї кампанії з'являється гасло порятунку кресів від українців. Водночас польська преса «малює у найчорніших красках українську небезпеку...». Завершуючи виступ, В. Целевич констатував: «Виною високого уряду є те, що від 1935 р. не зроблено ні одного кроку в українській справі, що мав би загальніший політичний характер і міг би вплинути корисно на настрої українського громадянства. Щобільше. В останньому часі маємо зі сторони уряду цілу низку ходів, які годі вважати щасливими...» [2, с. 76].

Проаналізувавши промову В. Целевича, львівський проурядовий «Дзеннік Польскі» опублікував редакційну статтю, присвячену польсько-українським відносинам. Журналісти розкритикували виступ українського посла, наголосивши, що нормалізація зазнала фіаско, оскільки її «не випередила нормалізація думання про польсько-українську справу... Ані українці, ані поляки не були готові до змін». Автор статті наголосив, що українцям необхідно припинити висувати nere-

альні й демагогічні вимоги, не розбухувати суспільство «маревом держави» Волошина на Закарпатті, не втікати від конкретних дискусій.

Парламентська діяльність проурядової польської більшості викликала дедалі більше обурення української громадськості. Парламентські оглядачі «Діла» констатували: «Карнавалові настрої Варшави не впливають на атмосферу парламентарних бюджетів. Майже день у день відбуваються засідання послів і сенаторів у різних комісіях. Теж майже день у день приходиться слухати примітивних дискусій про «українську небезпеку». Скаже якийсь наш посол кілька завваг до обговорюваного бюджету, зачитує кілька фактів з хроніки наших днів і пішло... Реплікам, «цвішенруфам» і словам несмачної іронії нема кінця».

Консолідація всередині УНДО вплинула на парламентську діяльність послів-представників цієї партії. Виступи українських послів і сенаторів набували дедалі агресивніших форм. 13 лютого 1939 р. за участю уряду та прем'єра Ф. Славой-Складовського відбулося засідання сейму, на якому чи не найбільше полеміки викликала українська проблема. Після виступу низки польських послів у дискусії від імені УПР взяв участь С. Витвицький, який констатував, що уряд не розробив конкретної програми дій щодо найчисельнішої етнічної меншини Польщі — українців. Один із лідерів УПР запевнив польську громадськість, що українці не служать «чужим елементам». «Не мусимо в'яснювати, що маємо за собою найсвятіше свідoctво крові, яку ми пролили за наші змагання і що за чужі агентури ані крові ані життя не віддають», — зауважив С. Витвицький. Промова українського посла, на думку редакції «Діла», «викликала помітне вражіння... Польські послі реагували численними окликами і вигуками» [17, с. 3].

Уже 16 лютого 1939 р. В. Целевич — генеральний секретар УНДО — виголосив заяву, в якій «виявив своє відношення до української справи в Польщі». Представника УПР підтримав волинський посол С. Скрипник, який заявив, що реакція В. Целевича — це «становище всіх заступників українського населення в Польщі, що засідають у цій Високій Палаті». Посол Волинського українського об'єднання (далі — ВУО) констатував, що демонстраційність, яку закидають українцям під час роботи у парламенті, впливає із «протиукраїнської психози, що посилюється з дня на день і каже згори нехтувати все, що має зв'язок з українцями» [18].

Українська громадськість називала окреслені виступи УПР «найповажнішими» за останні місяці. Водночас наголосимо, що більшість промов українських парламентаріїв виголошувалися у «неприятній атмосфері», що пояснюється критичними випадками на адресу польської влади. Подальшому загостренню польсько-українських відносин у парламенті сприяли антиукраїнські заяви польських послів. Часопис «Слово» зауважив, що С. Баран від імені УПР заявив, що «українці не хочуть бути предметом чііхось експериментів, але співгосподарями на землях, де творять більшість, де змагають до того, щоб здобути територіальну самоуправу» [19, с. 3]. Тоді ж В. Целевич заявив, що у відносинах між національною більшістю і національними меншинами «ключем до розв'язки положення є панівний народ». Після завершення дискусії серед українських послів «кружляли чутки, що соймова дискусія вказує на можливість загострення курсу у внутрішній політиці супроти українців» [18].

Українські послі не виключали можливості подальшого наступу польського уряду на національно-культурне життя українців Східної Галичини. 22 лютого 1939 р. польські часописи повідомили, що штаб ОЗОНу розглядає можливість внесення до парламенту законопроектів, які передбачали латинізацію правописів українських часописів та українського календаря. Наміри влади викликали шквал критики українських послів, які повернулися до розгляду проблем українців у національно-культурній сфері. 21 лютого того ж року посол Д. Великанович наголо-

сив на необхідності створення українського університету, українізації середньої школи у Східній Галичині. С. Баран домагався від влади окремого єпископа для українців-латинників. У відповідь «озонівські послы повели проти всіх виступів українських послів генеральну, дириговану офензиву» [20].

Взаємні звинувачення поляків і українців із теоретичного русла поступово перейшли у практичне. 24 лютого 1939 р. у сеймі завершилася дискусія над бюджетом країни на 1939—1940 рр., що змушувало УПР визначитися із ставленням до основоположного фінансового документа країни. Першим «дуже добре аргументовану промову» виголосив В. Целевич, який звинуватив владу в антиукраїнській політиці. «Число українців на державній службі рівняється майже зерові, — розпочав український посол, — українські наукові товариства не користують із допомоги, державні банки не видають кредитів, збіжевим кооперативам відібрано навіть доставу до війська...» [21].

Атмосфера в сенаті ще більше наелектризувалася після виступу депутата П. Лисяка, який розкритикував фінансову політику Польщі, та В. Мудрого, який розставив наголоси у ставленні українців до національної політики Польщі. Лідер націонал-демократів В. Мудрий заявив, що УПР не голосуватиме за бюджет країни на 1939—1940 рр. Голова УПР зазначив: «За час від 1935 року до сьогодні вже вчетверте стаємо перед важною проблемою нашого відношення до предложеного бюджетового преміліару. В тому часі займали ми до нього позитивне становище, двічі голосувавши за бюджетом, сподіваючись, що український народ матиме змогу нормального життя і розвитку в державі. Так не сталося». «Найвимовнішим хіба доказом негативного відношення до потреб українського народу є факт, — відзначив лідер УПР, — що вимоги українського життя в самому бюджетному прелімінарі не узгляднені ні одною поважною позицією по стороні видатків». Аналогічну заяву в сенаті зробив сенатор М. Творидло [22].

На думку голови УПР й УНДО — В. Мудрого, останній, 1939 рік показав, що уряд Польщі не планує змінювати ставлення до українців. «Останній пережитий нами рік не тільки не приніс нам на неоднім відтінку нашого національного життя поправи, — наголосив В. Целевич, — але навпаки наше положення під кожним оглядом погіршилося» [22]. Як приклад лідер УПР навів новий бюджет, у якому на українські витрати не передбачено жодних суттєвих асигнувань. З цих причин УПР відмовилася голосувати за бюджет 1939—1940 рр. Водночас представники ВУО взагалі не з'явилися на засідання сейму. Заява голови УПР В. Мудрого викликала значний резонанс у польському політикумі.

За словами І. Кедрина, «суть непорозуміння полягала в тому, що дехто з поляків утотожнював бюджет з державою, а голосування над законопроектами у соймі з голосуванням «за» чи «проти» — держави. З такого міркування зродився оклик «отже війна!» — з під адресою українців у відповідь послу Мудрого» [23, с. 2].

Заяви лідерів ОЗОНу у новому сеймі за мовчанки членів уряду, зміст бюджету та реальна ситуація в краї змусили УПР змінити тактику. Події засвідчили остаточне завершення політики нормалізації та перехід українських послів і сенаторів до опозиції. Окремі повітові комітети УНДО взагалі вимагали виходу УПР з парламенту. Показовим стало засідання повітового народного комітету УНДО в Перемишлі, на якому місцеві активісти розкритикували політику УПР і пропонували В. Мудрому разом з усіма українськими послами вийти з ЦК УНДО. Голова місцевого повітового комітету М. Хробак навіть запропонував утворити опозицію до ЦК УНДО з центром у Перемишлі [20].

Антиукраїнські дії польського уряду і парламентарів консолідували УПР. 17 березня 1939 р. на пленарному засіданні сенату, яке відбулося у присутності членів польського уряду, М. Творидло виголосив заяву УПР у справі Карпатської

України [24, с. 1]. У зверненні до українців, підписаному лідерами УНДО, УСДП, УСРП, ФНС¹, «Дружиною княгині Ольги»², наголошено, що «оперта лише на свої сили Карпатська Україна не могла вдержатись під збройним напором мадярських військ. Не помогли відклики до сигнатарів віденського арбітражу, засаду самовизначення безоглядно потоптано».

Загострення міжнародної ситуації у 1939 р. суттєво вплинуло на працю польського парламенту. Дедалі частіше на розгляд найвищого законодавчого органу країни виносилися законопроекти, які готували країну до II світової війни. Поступово, за влучним висловом українських парламентарів, «внутрішні проблеми Польщі пішли в тінь». 25 березня 1939 р. відбулася чергова зустріч посла В. Целевича з прем'єр-міністром Польщі Ф. Славой-Складковським. Представник УПР інформував голову польського уряду про репресивні дії польських властей у Галичині, зокрема про зростання арештів українців. Прем'єр-міністр пообіцяв українському послу ві розглянути ці факти [3, с. 102–103].

У період загострення міжнародних відносин В. Мудрий заявив, що УНДО ніколи не зійде з позицій політичної боротьби за забезпечення прав для українського народу в Польщі. Лідер націонал-демократів констатував: «Свої громадянські обов'язки супроти держави будемо виконувати, як досі виконували, але одночасно також вимагаємо від держави не тільки загарантувати і практично перевести в життя повну правовість (прийняття закону про територіальну автономію, авт.), але й заспокоїти збірні національні потреби української нації в Польщі» [25, с. 1–3]. Промову голови УПР ЦК схвалив одноголосно.

Заява голови УПР засвідчила, попри принципову позицію у питанні забезпечення національних прав українців, намір УНДО налагодити контакти із проурядовою більшістю у парламенті. 3 травня 1939 р. відбулася чергова зустріч послів сейму В. Мудрого, О. Луцького, В. Кузьмовича, І. Кедрин-Рудницького, М. Матчака, В. Старосольського із політиками демократичних і соціалістичних угруповань Польщі, на якій обговорено актуальний стан українсько-польських відносин і шляхи їх поліпшення. 25 травня 1939 р. В. Мудрий і В. Целевич провели переговори із прем'єр-міністром Польщі Ф. Славой-Складковським, який поклав усю відповідальність за загострення польсько-українських взаємин на українську громадськість. «Автономії ніхто вам у Польщі не дасть», — підсумував Голова Ради Міністрів [12, с. 240].

23 серпня 1939 р. укладено радянсько-німецький пакт про ненапад. Наступного дня відбулося одне з останніх засідань Народного комітету УНДО. Після виступу В. Мудрого одноголосно прийнято резолюцію, в якій стверджувалося, що в нинішніх важких для Польської держави часах український народ виконає громадянський обов'язок «крови і майна», який покладає на нього приналежність до держави, та що не подолані досі українські справи будуть у майбутньому вирішені в інтересах народу [26]. На парламентському терені УПР проголосила наприкінці серпня 1939 р. декларацію лояльності щодо Польщі [27, 28].

Висновки. Діяльність УПР у польському сеймі і сенаті остаточно переконала націонал-демократів у безперспективності реалізації польсько-українського порозуміння. Стало очевидним, що уряд не збирається реалізувати основну вимогу українських послів — надання територіальної автономії етнічним українським землям, які перебували у складі Другої Речі Посполитої. Антиукраїнська позиція уряду спровокувала низку критичних виступів членів УПР наприкінці 1938 — на

¹ ФНС — Фронт національної єдності — легальна націоналістична організація, що постала 1933 р. на тлі важкої політичної ситуації на українських землях під Польщею.

² «Дружина княгині Ольги» — політична організація, утворена 1938 р. замість забороненого польською владою Союзу українців.

початку 1939 р. Однак нестабільна політична ситуація в Європі, наростання напруження у Центрально-Східній Європі змушували представництво УНДО у серпні 1939 р. — напередодні II світової війни, виголосити лояльні до Польщі заяви, що у підсумку повинно було б забезпечити українців від можливих польських погромів.

Перспективи подальших досліджень полягають у концептуальній постановці проблеми та спеціальному комплексному дослідженні парламентської діяльності УНДО у другій половині 1930-х років у контексті суспільно-політичного життя Західної України.

Литература

1. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / С. Віднянський // Український історичний журнал. — 2003. — № 2 (437). — С. 39—55.
2. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922—1939 рр.) / О. Зайцев // Український історичний журнал. — 1993. — № 1 (382). — С. 72—84.
3. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939 / Z. Zaporowski // Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. — Lublin: Wydaw. UMCS, 1992. — 265 s.
4. Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. / Л. Зашкільняк // Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa. — Toruń, 1997. — С. 431—454.
5. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920—1939 рр.) / Л. Зашкільняк // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920—1939): матеріали міжнар. наук. конф. Дрогобич, 8—9 жовтня 2004 р. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 34—45.
6. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926—1939 рр.) / В. Комар // Український історичний журнал. — 2001. — № 5 (440). — С. 120—128.
7. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919—1939 рр.) / М. Кучерепа // Україна — Польща: важкі питання: матеріали II міжнар. семінару істориків [«Українсько-польські відносини в 1918 — 1947 роках»] Варшава, 22—24 травня 1997. / Ред. М. Кучерепа. — Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової; Об'єднання українців у Польщі, 1998. — С. 11—28.
8. Кучерепа М. Українська проблема в політиці Другої Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період / М. Кучерепа // Україна — Польща: важкі питання: матеріали XI Міжнар. семінару істориків. [«Українсько-польські відносини під час Другої світової війни»] Варшава, 26—28 квітня 2005 р. / Ред. І. Галагіда. — Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової; Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2006. — Т. 10. — С. 155—190.
9. Макарчук С. Міжнародні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року / С. Макарчук // 1939 рік в історичній долі України і українців. Матеріали міжнар. наук. конфер. Львів, 23—24 вересня 1999 р. / Ред. кол. Кондратюк К. К. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — С. 6—20.
10. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні Другої світової війни (1938—1939 рр.) / Б. Хруслов // Галичина. — 1999. — № 3. — С. 181—188.
11. Хруслов Б. Українське національно-демократичне об'єднання: політика нормалізації польсько-українських стосунків (1935—1937 рр.) / Б. Хруслов // Наукові записки: зб. наук. статей — К. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова., 1999. — Вип. XXXV — С. 158—168.
12. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (з історії Контактного Комітету. 1937—1939 роки) / М. Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1994. — Т. CCXXXVIII. — С. 207—248.
13. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie I Senacie RP (1928—1939): zarys problemu / M. Szumiło // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — Warszawa, 2002. — Z. 13/14. — S. 153—170.
14. Кедрин І. Напередодні нового сейму // Діло. — 1938. — 27 листопада.

15. Українці домагаються автономії // Діло. — 1938. — 6 грудня.
16. Мудрий В. Труднощі нашої політики / Василь Мудрий // Шлях нації. Місячник української національної політики і громадського життя. — Львів. — Ч. 8. — 1935. — С. 24—26.
17. Промова пос. д-ра Витвицького // Діло. — 1939. — 18 лютого.
18. Парляментарний протест української Волині // Діло. — 1939. — 28 лютого. — С. 4.
19. Українсько-польський конфлікт загострюється // Слово. — 1939. — 21 лютого.
20. Озонівські послы повели проти всіх виступів українських послів // Діло. — 1939. — 22 лютого.
21. Українська Парляментарна Репрезентація голосувала проти бюджету // Діло. — 1936. — 26 лютого.
22. Качараба С. Василь Мудрий — громадський діяч, політик, публіцист / С. Качараба, Я. Комарницький. — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. — 240 с.
23. Кедрин І. Чому УПР заявила проти бюджету // Діло. — 1939. — 5 березня.
24. Заява УПР в сенаті у справі Карпатської України // Діло. — 1939. — 18 березня.
25. «Сповнимо наш громадянський обов'язок — вимагаємо здійснення повноти наших прав»: промова голови УНДО посла В. Мудрого на засіданні ЦК УНДО дня 22 квітня 1939 р. // Національна політика. — 1939. — 30 квітня. — Ч. 16.
26. Крови і майна // Діло. — 1939. — 26 серпня.
27. Мудрий В. Ровесники / В. Мудрий // Альманах на рік 1963. У 70-річчя служби Українському Народові і його правді. Український щоденник «Свобода». Джерсі-Сіті: В-во Українського Народного Союзу, — 1962. — С. 25—29.

References

1. Vidniansky, S. (2003). Ukrainian question in interwar Poland: key issues and areas of research in contemporary national historical science. *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Magazin)*, 2 (437), 39—55 (in Ukr.).
2. Zaitsev, O. (1993). Representatives of Ukrainian political parties of Western Ukraine in the Parliament of Poland (1922—1939). *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Magazin)*, 1 (382), 72—84 (in Ukr.).
3. Zaporowski, Z. (1992). *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe.* — Lublin: Wydaw. UMCS (in Pol.).
4. Zashkilnyak, L. (1997). Genesis and consequences of Ukrainian-Polish normalization of 1935. In *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa* (pp. 431—454). — Torun (in Ukr.).
5. Zashkilnyak L. Attempts of Ukrainian-Polish agreement in interwar Poland (1920—1939) In *Poles, Ukrainians, Belarussians, Lithuanians in interwar Poland (1920—1939)* (pp. 34—45). Drohobich: Kolo (in Ukr.).
6. Komar, V. (2001). «Ukrainian question» in the policy of governments of Poland (1926-1939). *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Magazin)*, 5 (440), 120—128 (in Ukr.).
7. Kucherepa, M. (1998). National Policy of Second Polish Republic on Ukrainians (1919—1939). In M. Kucherepa (Ed.). *Ukraine — Poland: complicated questions.* Research papers of 2d II International seminar of historians [«Ukrainian-Polish relations in 1918 — 1947 years»] Warsaw, May 22—24, 1997 (pp. 11—28). Warsaw: World Union of combatants of Army Krayova. Association of Ukrainians in Poland (in Ukr.).
8. Kucherepa, M. (2006). Ukrainian problem in the policy of Second Polish Republic in the concepts and activity of Ukrainian political forces in the interwar period. In I. Galagida (Ed.). *Ukraine — Poland: complicated questions.* Research papers of 11th International seminar of historians [«Ukrainian — Polish relations during the Second World War»]. Warsaw, April 26—28, 2005 (Vol. 10, pp. 155—190.). Warsaw: World Union of combatants of Army Krayova; Volyn National University of Lesya Ukrainka (in Ukr.).
9. Makarchuk, S. (2001). International antagonisms in society of Western Ukraine on the eve of September 1939. In K. K. Kondratiuk (Ed.). *1939 in historical destiny of Ukraine and Ukrainians* (pp. 6-20). Lviv: Publishing center of Ivan Franko National University of Lviv (in Ukr.).
10. Khruslov, B. (1999). UNDO policy on the threshold of World War II (1938—1939 years). *Galychyna*, 3, 181—188 (in Ukr.).
11. Khruslov, B. (1999). Ukrainian National Democratic Alliance: policy of normalization of Polish-Ukrainian relations (1935—1937). *Naukovi zapysky: zbirnyk naukovykh statey (Research*

Papers: Collection of research articles), XXXV, 158-168. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University (in Ukr.).

12. Shvaguliak, M. (1994). Little known page of political life of Western Ukraine on the threshold of the Second World War (From the history of the Contact Committee. 1937—1939). *Zapysky Naukovogo Tovarystva imeni Shevchenka (Notes of Shevchenko Scientific Society)*, CCXXVIII, 207—248. Lviv (in Ukr.).

13. Szumiło, M. (2002). Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie I Senacie RP (1928—1939): zarys problemu. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.*, Z. 13/14, 153—170. Warszawa (in Pol.).

14. Kedrin, I. (1938, November 27) The day before new Seim. *Dilo (Cause)*. (in Ukr.).

15. Ukrainians strive for autonomy (1938, December 6). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

16. Mudryy, V. (1935). Difficulties of our policy. *Shliakh natsiyi. Mesiachnik ukrayinskoyi natsionalnoyi polityki i gromadskogo zhittia (Path of nation. Month of Ukrainian national politics and public life)*, 8, 24—26 (in Ukr.).

17. Speech of ambassador Dr. Vytvytskyy (1939, February 18). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

18. Parliamentary protest of Ukrainian Volynland (1939, February 28). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

19. Ukrainian-Polish conflict is being escalated (1939, February 21). *Slovo (Word)* (in Ukr.).

20. Ambassadors of OZON reported against all statements of Ukrainian ambassadors (1939, February 22). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

21. Ukrainian Parliamentarian representatives voted against budget (1939, February 26). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

22. Kacharaba, S. & Komarnytskyy Y. (2009). *Vasyl Mudryy is public activist, politician, writer*. — Drohobych: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (in Ukr.).

23. Kedrin, I. (1939, March 5). Why UPR declared against budget. *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

24. Declaration of UPR in Senate on case of Karpatska Ukraine (1939, March 18). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

25. Mudryy V. (1939, April 30). «Let us fulfill our public duty — let us demand realization of our rights»: speech of head of UNDO ambassador V. Mudryy at the session of Central Committee of UNDO on April 22, 1939. *Natsionalna polityka (National Politics)*, ch. 16 (in Ukr.).

26. Habitation and property (1939, August 26). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

27. Mudryy V. (1962). Persons of the same age. In *Anthology of 1963. To 70th anniversary of service to Ukrainian people and their truth. Ukrainian diary «Liberty»*(pp. 25—29). Jercey city: Ukrainian People Union (in Ukr.).